

II.

Přecházím po tomto vyličení vývoje živnostenského práva u nás i v cizině ke druhé části svého úkolu, ke stručnému rozboru krise řemesla a postavení státu k této krizi vůbec.

V čem spočívá dnešní t. zv. otázka řemeslnické výroby?

Výroba řemeslnická ukojuje čím dál menší procento potřeb člověka po výrobcích průmyslových, čímž klesá poměrně význam řemeslnictva v souhrnu života národohospodářského a státního. V středověku uhrazovala výroba řemeslnická veškeré průmyslové potřeby člověka — nová doba přinesla množství nových výrobků, které vůbec řemeslnictvem zhotovovány nejsou, povstala celá nová odvětví průmyslová, provozovaná hned od počátku ve formách velkovýroby (na př. výroba cukru, čokolády, umělých barviv, strojů parních, vagonů atd.)

Průmyslová velkovýroba nestaví se však jen v nových odvětvích ve dle dosavadní drobné výroby, nýbrž druhdy i proti ní v dosavadní doméně její, v leckterých starobylých odvětvích průmyslových jde o samu existenci dosavadní maloživnostenské výroby: počtu samostatných výrobců v nich ubývá, výroba soustřeďuje se ve velkozávodech s rostoucím počtem dělníků a zřízenců nesamostatných.

Konečně i v četných oborech velkovýrobou nezatlačovaných neposkytuje řemeslo veliké části svých příslušníků zabezpečené občanské živobytí, jaké bylo ideálem starých dob cechovních.

Dotýká-li se první skutečnost novodobého vývoje hospodářského — vždy větší přičleňování se nových odvětví velkovýroby k dosavadnímu průmyslu — pouze vzájemného poměru zemědělství, řemesla, velkoprámyslu, obchodu a dopravy v celku života národohospodářského a státního co do počtu příslušníků, daňové poplatnosti, sociálního významu atd., tvoří druhá skutečnost — přímá soutěž velké výroby s drobnou — podstatu krise celých řemesel, a třetí naznačuje nám tíseň jednotlivých řemeslníků.

* * *

Rozlišujeme tedy mezi postavením řemesla a postavením řemeslníků. Výrobní obvod řemesla snad vzrůstá a přece jednotliví řemeslníci upadají vždy hlouběji, protože jich počet roste rychleji, nežli se rozšiřuje jejich obvod pracovní. A naopak řemeslo jako celek snad klesá, ale řemeslníků ubývá tolik, že zbývající mají slušné živobytí. V každém pak odvětví, ať ono jako celek klesá či stoupá či se nemění, jednotlivci jako ve všech jiných stavech výdělkových ti prospívají, oni ztroskotávají.

Pokud se této tísně četných řemeslníků-jednotlivců týče, rozhodují tu počet podniků, jejich místní rozdělení a osobní poměry jich majitelů.

V přečetných oborech počet živnostnictva nikterak se nepřizpůsobuje danému odbytu výrobků nebo výkonů. Není dost přehledu o existenčních a odbytových vyhlídkách v jednotlivých oborech, není regulace přílivu nových sil pracovních. Mistři, aby zjednali si levné pracovníky, přibírají nepoměrně mnoho učňů, přepřelující řemeslo budoucími novými konkurenty.

Tento dorost pak následkem nedostatečného vzdělávání a ne vždy dobrého zacházení s učni v dílně mistrovské i následkem nevždy oprávněného, upřílišovaného a zevšeobecňovaného stesku na bídné poměry řemesla rekrutuje se z tříd nemajetných a ze živlů duševně méně nadaných, tak že pak vcházejí v samostatné provozování živností lidé nedostatečně vycvičení a i kapitálově k povznesení řemesla nezpůsobili.

U praktických pak již řemeslníků a živnostníků ohrožuje hospodářský jejich blahobyt nedostatečná péče o technické pokroky, o modernisování výroby, o moderní a vkusný vzhled výrobků, nedostatek obchodnických vědomostí a malá péče o obchodní, odbytovou stránku podniku, zanedbávání obvyklých a žádaných nyní forem při styku se zákazníky (úslužnost, přesnost v plnění daného slova, spolehlivost ve vyřizování zakázek dle objednávky), vzájemná konkurenční řevnivost a nedostatek smyslu pro solidaritu zájmovou, strhování cen a tím způsobené zhoršování výrobků co do materiálu a práce. Konečně řemeslo počíná se v největší části připadů bez značnějšího kapitálu, skoro z ničeho, a kapitál řemeslníky samými v řemesle vydělaný odnímá se mu tím, že právě zámožnější mistři neváží si svého řemesla a obracejí syny a dcery své k t. zv. vyšším třídám společenským, takže kapitál tento již v druhé generaci oplodňuje jiné třídy a stavy.

Říkáme-li právě u nás s jistotou, ne zcela oprávněnou hrdostí, že tolik našich vynikajících mužů v úřadech, školství, literatuře atd. vyšlo z rodin řemeslnických, znamená to se stanoviska řemeslnické otázky, kolik vlastně kapitálu hmotného a duševního bylo odňato řemeslu, v němž by se bylo po případě ještě lépe — na prospěch i osob, i řemesla, i národa — uplatnilo. A kdyby šlo jen o ty, kteří ze zámožnějších rodin řemeslnických skutečně aspoň v jiném povolání ne-

výrobním došli slušné existence, nebo dokonce vyukajícího jména a postavení; avšak vedle těchto málo vyvolených živoří tisíce existencí, pocházejících ze třídy řemeslnické, v postaveních, se kterými by neměnil snad ani sebe menší řemeslník. U nás také velice záhy přestáváme se přičiňovati a užíváme zpravidla už jenom bezstarostně s kapitálem; se kterým se u Němců, Angličanů atd. ve výrobě nebo obchodě teprv pracovati začíná.

Řemeslník zámožnější může nakupovati materiál vždy, když jej lze nejvýhodněji dostati, nemusí při zmenšení odbytu ihned snižovati ceny, aby měl na živobytí, kdežto řemeslník nezámožný vydán je v šanc jak svým odběratelům, tak svým dodavatelům. Lehkovážná konkurence vzniká nejčastěji v oborech, samostatné usazování se bez značnějšího kapitálu dopouštějících a tudíž mnoho nemajetných členů čítajících (obuvníci, krejčí, holiči a pod.).

Pokud tedy běží o zaviněné osobní, zejména morální vady jednotlivců, nelze dovolávati se zakročení veřejného. Není také možná reforma, která by zabezpečila blahobyt všem příslušníkům řemesla, špatný řemeslník má právě tak málo práva na veřejnou pomoc a sympatii jako špatný student. Řemeslníci osobně nedostateční byli a budou vždy v tísní, i když by řemeslo jako celek nebo v dotčeném místě a kraji prospívalo sebe více.

Také špatné zvyky spotřebitelstva ničí jednotlivého řemeslníka, nejvíce zejména nepořádné placení, t. zv. úvěr konsumní, jehož odběratelé často bez nutné příčiny se dožadují. Beztoho skrovný provozovací kapitál řemeslníků záhy bývá pohledávkami za odběratelstvem immobilisován a řemeslník bývá pak nucen pro svůj nákup obracet se k drahému úvěru. Nápravné pokusy

s eskontováním účtů řemeslnických nedošly dosud valného ohlasu ani mezi řemeslníky samými ani mezi spotřebiteli.

Naopak může i v klesajících odvětvích řemeslnických jednotlivci býti v snesitelném aspoň postavení, nalezne-li upotřebení pro svoji uvolněnou práci. Spojuje na př. se svoji výrobní činností obchod s výrobky příbuznými: knihář obchod s papírem, kožešník prodej klobouků, hodinář obchod se zbožím zlatým a stříbrným, holič prodej toaletních prostředků. Nebo rozšiřuje v činně obvod své výroby: kovář hledá práce zámečnické, truhlář zasazuje skleněné tabule, pekař vyrábí věci cukrářské, sedlák přibírá práce čalounické, malíř lakýrnické, a z té snahy vznikají pak ony přečasté spory všude tam, kde průkazem způsobilosti živnostenská oprávnění navzájem přesně jsou ohraničena. Nebo řemeslník místně rozšiřuje svoji výrobu: pekař a řezník venkovský dodává chléb a maso do města, krejčí a modistky z města pracují i pro venkov a pod.

Konečně slučují živnostníci v své osobě i jiná povolání s jejich řemeslem málo nebo třeba naprosto nesouvisící: řezník provozuje hostinství a obchod se smíšeným zbožím, truhlář přejímá vypravování pohřbů, klempíř obchoduje se skleněným zbožím, obuvníci a krejčí bývají v městech často domovníky a j. v. Na venkově přečasto ještě přičleňují si řemeslníci polní neb zahradní hospodářství. V jistých odvětvích jsou konečně četní řemeslníci majiteli domů (poměrně četně řezníci, pekaři, zámečníci, klempíři a j.) a tím již zpravidla příznivěji postaveni.*)

* * *

*) Sombart, Der moderne Kapitalismus I. 619—632.

Krisi řemesel jakožto celků způsobují od druhé polovice 18. století továrna a sklad (domácký průmysl). Továrna řemeslo zatlačuje, sklad (t. j. obchodnická, kapitalistická organizace odbytu řemeslnických nebo domáckých výrobků) je zbavuje hospodářské samostatnosti. Způsob a míra, jakými továrna a sklad působí na výrobní obvody řemesel, jsou však velmi rozličné.

Rozeznáváme tu — sledující v těchto výkladech zejm. názory Bücherovy a Philippovichovy — řemesla pracovní, kde výkon záleží v bezprostřední práci řemeslníka konsumentovi (holiči, malíři, lakýrníci, většina stavebních živností) nebo v práci s dodáním materiálu (čalounictví, dekoratérství, sklenářství, instalační živnosti), a výrobní, vyrábějící hotové produkty.

U pracovních živností není zatlačení řemesla továrnou nebo skladem pravděpodobno, zde jsou možny jen různosti v rozsahu řemesla, má-li na př. tento živnostník jednoho pomocníka, onen pět, třetí deset a pod.

Vlastním konkurenčním obvodem mezi malou a kapitalistickou výrobou jsou živnosti výrobní v užším smyslu. Než i zde zatlačování řemesla není proces jednotný, nýbrž řada vývojových procesů vedle sebe jdoucích jako jednotlivé části proudu říčního.

Je tu předem zatlačování řemesla na celé čáře továrnou nebo faktorstvím mnohem řídnější, než se za to má (plátenictví, soukenictví, hodinářství, puškařství, knoflíkářství, cvočkářství; kloboučnictví a obuvnictví zápasí o existenci), a i tu řemeslům, která mohou se zabývatí správkami (puškařství, hodinářství), lze snadno udržeti se v samostatnosti, kdežto u některých prostředkuje i správky sklad (bazar obuvi), který je svěří bývalému mistrovi jako svému dělníku domáckému.

Dále jest zužování výrobního obvodu řemesla, jemuž továrny nebo sklady odeberou buď některé jakostní druhy

výrobků (na př. obyčejné kufry, cennější nábytek), buď některé výrobky vůbec (knihaři ztratili výrobu pouzder, kartonů; kartáčníci), buď konečně přejímá továrna první surové práce, takže řemeslníkovi zbude jen další zkrácený proces výrobní (plechy, šrouby, zámky, přičesané dříví k výrobě nábytku atd.). Ačkoli nyní na př. zámečnický obor může předsevzít mnohem více prací stavebních a pod. než dříve, přece obor jeho živnosti fakticky se zúžil, mezi něho a surovinu vsunula se továrna a zisk jeho zmenšil se tím, že místo suroviny užívá polotovaru, o zisk továrny a zisk obchodu prostředkovatelského. I vznik a užívání nových surovin zužuje obor řemesel dosavadních (lana drátěná místo konopných, napodobeniny místo stříbra pravého atd.).

Po třetí řemeslníci technicky zůstávají samostatnými, hospodářsky však pozbývají samostatnosti, přidružující se velkovýrobě nebo velkodopravě a pracující skoro výhradně pro určité závody (knihař pro nakladatele, bednář pro pivovary, zámečnický pro železnici atd.), až se i formálně stávají jejich dělníky, mohou-li je tyto podniky plně zaměstnati.

Dále sklady městské podrobují si řemeslníky, zejména pro domácí potřeby pracující (kotláři v městech málo co odbudou na přímého zákazníka atd.) a činí z nich své pracovníky domácí (truhlářství, konfekce krejčovské, obuvnictví, deštníkářství atd.).

I posunutím neb změnou spotřeby zanikají samostatné existence řemeslnické (parukáři, čepičkáři změnou módy; bednáři vznikem vodovodů a mizením dřevěného i zaváděním zinkového nebo železného nádobí; cínaři vymizením cínového a hrnčiči odstraňováním hliněného nádobí; kožešníci dopravou ve vytápěných železnicích a většími požadavky vkusu, kterým dovedl spíše vyhověti krejčí — teprv poslední léta zjednala jim nového odbytu modou kožešinovou a neobyčejným

rozšířením se čepic uniformních, sportovních, cestovních atd.).

Ze všech těchto případů zatlačování řemesla spadají jen dva na soutěž tovární velkovýroby, ostatní na vrub obchodu nebo na převraty potřeb a názorů společenských.

Jak dnešní država, tak i budoucí rozvoj továren jsou sice obrovské, neznamenají však, že by pokrok továrního průmyslu byl zároveň měřítkem zatlačování řemesel, nýbrž skládají se z několika rozličných druhů. Jisté výroby vždy žádaly velikého kapitálu a řemeslo nikdy jimi nevládlo (hornictví a hutnictví, výroba velikých předmětů kovových, sklářství). Dále ještě větší skupina továrních výrob vznikla teprv na základě nových technických pokroků (továrny na cukr, porcelán, umělá hnojiva, čokoládu, chemické barvy atd.). Skupina tovární výroby, jež vstoupila přímo na místo výroby řemeslnické, stojí daleko za ostatními (textilnictví, knoflíkářství, barvířství, zpracovávání koží a některá jiná shora již vyjmenovaná odvětví), ale ovšem rozšiřuje se.

Toto zatlačování a utlačování řemesla skladem a továrnou neděje se ovšem tak rychle, jak se dříve za to mělo, aniž všude stejnou měrou. Postup jeho závisí na různých okolnostech. Jest především rozdíl mezi městy a venkovem; město, rychlé a levné komunikace usnadňují zásobování obecnstva ve skladech obchodních, kdežto nedostatek komunikací prospívá malým výrobcům. Dále silně působí hospodářské a psychologické vlastnosti konsumentů: hospodářský blahobyt podporuje výrobu řemeslnických produktů (sklady továrních a domáckých výrobků zřizují se zhusta nejprve jen pro laciné šablonovité zboží), na venkově udržují řemeslníka namnoze zvyky a místní ohledy, naopak v městě oblíbeno jest pohodlné kupování ve skladech.

Vzrůst potřeb obyvatelstva může zjednatí řemeslu i nové obory výrobní (velocipedy!) a hojnost vděčného zaměstnání i při stoupajícím počtu živnostníků.

Nové potreby daly konečně vznik i novým živnostem (instalování plynovodů a vodovodu, fotografii a j. v.).

Celkem je však převaha výkonnosti továrního průmyslu tak zjevna a postup zatlačování řemesla, kdysi převládavšího, tak nápadný, že se za to mělo, jakoby řemeslo továrnou, a jak zejm. v novější době se zjistilo, i domácíým průmyslem — jakožto přechodní formou k továrně — úplně mělo býti vytlačeno. Tuto domněnku potvrzuje ovšem pozorování tendenci, ku kterým směřuje dnešní vývoj průmyslový. Ale jest otázka, v jakém rozsahu tyto tendence ve vývoji průmyslové výroby budou uskutečněny a zdali nynější zjevy mohou býti zevšeobecňovány. Jakési analogon poskytují zde železnice. Tak vysoce dokonalý prostředek dopravní jako železnice nedovedl vytlačiti ani povoz silniční ani dopravu lodní, zvířecí nebo lidskou, každý tento starší prostředek dopravní má své přednosti a jsou okolnosti, za nichž ho jedině výhodně lze užíti. Rovněž vedle továrny udrží se řemeslo, jako podnes v jistých krajích a za jistých podmínek udržuje se i primitivní vlastní výroba rodiny pro vlastní spotřebu nebo řemeslná práce za mzdu (braní švadlen do domu, čištění oken, koberců a pod.) nebo decentralisovaná práce domácí (šití rukavic, vyšívání prádla, výroba hraček).

* * *

V této tísní četných oborů maloprůmyslových řemeslnictvo — jež některé politické strany i agitátoři z vlastního středu učili hledati záchranu jedině v nečinné a mlhavé naději na budoucí všemocné přispění státní

ovšem domáhá se státního zakročení, jímž se má tendence průmyslu k velkovýrobě zadržeti a všeliká soutěž neřemeslnická od výrobků, do starodávného oboru řemeslnického spadajících, odvrátiti. Klade se tu pak na zákonodárství a správu veřejnou řada požadavků, mezi nimiž na předním místě jsou průkaz způsobilosti pro veškeru výrobu a práci, druhdy řemeslníky provozovanou, třeba se provozovala nyní i po továrnicku, obmezení prodeje řemeslnických výrobků na osoby, které mají průkaz způsobilosti pro samu výrobu těchto předmětů, zavedení nucených společenstev živnostenských, a to i pro továrníky řemeslnické výrobky zhotovující, obmezení nebo dokonce zákaz podomního obchodu, výprodejů, splátkových obchodů, agentství, odstranění konsumních spolků, vojenských dílen a práce vězeňské a pod.

Přejdeme aspoň k hlavním těmto požadavkům.

*

Průkaz způsobilosti má především chrániti řemeslníka před špatnou výrobou a nesolidní konkurencí, zejm. před strhováním cen živlů, které se řemeslu pořádně nevyučily, má též obecnstvu zaručovati dobré výkony a konečně má býti nastávajícím řemeslníkům samým ochranou proti předčasnému samostatnému se usazování. Průkaz způsobilosti byl úhelným pilířem starého cechovnictví, bez něho zavedení společenstev bylo by reformou jen polovičatou.

Avšak fušerem, jemuž se má vniknutí do řemesla zabrániti, je netoliko ten, kdo se vůbec řemeslu žádnému nevyučil, nýbrž i kdo sice jednomu — snad velmi dobře — se vyučil, ale nyní v druhém pracuje. Průkaz způsobilosti předpokládá tudíž vzájemné ohraničení práv živnostenských a obmezení

živnostníka na provozování té živnosti, pro kterou průkaz způsobilosti byl složil. Avšak ohraničování živností je čím dál tím nesnadnější; bylo již za cechů podnětem nejnesnesitelnějších zlořádů a sporů mezi živnostníky a celými cechy, které byly jednou z hlavních příčin, proč cechy konečně k úlevě veškerého téměř obyvatelstva byly zrušeny, a ke sporům podobným je dnes tím více příležitosti, čím více pokročila dělba práce a specialisace výroby.

Nehledíc k tomu, průkaz způsobilosti nedosvědčuje nikterak úplnou způsobilost řemeslníkovu k provozování jeho živnosti. Průkazem osvědčuje se přirozeně nanejvýš jen technická a vlastně jen ruční dovednost a snad ještě účetnické vědomosti, a i tu vadí správnému posouzení specialisování řemesel, rozdíl mezi požadavky výcviku pro venkov a pro město (kdo třeba v městě by neobstál, uspokojí úplně zákaznictvo na venkově), měnivost módy a vkusu, vynálezy nových postupů výrobních, a kdyby došlo k opětovnému zavedení zkoušky mistrovské, bylo by potřebí značných kautel, aby se předešlo nešvarům starého cechovníctví: strannickému posuzování uchazeče zkušebními mistry, kteří mají interest, aby jim nepřibýlo soutěže, připouštění právě méně způsobilých uchazečů, protože bylo by se méně báti jejich konkurence a pod.

Může se však průkazem způsobilosti dosíci lepší péče o odborný výcvik dorostu a jakéhos obmezení přívalu k řemeslům, delší doby učební vyžadujícím. Jádrem otázky průkazu způsobilosti bylo právě arcí zmenšiti počet živnostníků, obmeziti soutěž v řemesle. To mohlo setkatí se plně s účinkem v dobách dřívějších, kdy řemeslník pracoval hlavně pro místní odbyt, který mu byl zaručen. Avšak dnes, v době usnadněné a zlevněné dopravy železniční a poštovní, osobní i nákladní,

v době reklamy, insertů a cestování přestala i u řemesla souvislost mezi místní potřebou a místní výrobou. I značné zmenšení počtu řemeslníků v místě nechrání je před soutěží přespolních, před nákupy a objednávkami obecnstva v jiných, zejména větších městech, před soutěží řemeslníků, technicky nebo obchodnický pokročilejších a kapitálovějších.

Sociální závadou průkazu způsobilosti jest, že, kdo jednomu řemeslu se vyučil, pozbyl možnosti obrátiti se k jinému, třeba příbuznému zaměstnání řemeslnickému, když v původním řemesle obživy naléztí nemůže. Právě pro nebývalé dříve převraty konjunktur měl by nyní přechod od jedné živnosti ke druhé býti usnadněn, kdežto při dnešním obmezení příslušníci řemesel dočasně právě hynoucích bývají odsuzováni hynouti spolu s řemeslem a zachraňují se leckdy pouze — jindy tak nenáviděnou — volností obchodovati s výrobky jiných živností, na př. kožešníci prodejem klobouků. Nechránit průkaz způsobilosti řemeslo nikterak před změnami potřeb, módy atd. (cínaře, bednáře a hrnčíře před nádobím plechovým, parukáře, mečíře atd.), právě jako jej nechrání před nesolidní konkurencí, kterou může provozovati konkurent technicky dovedný jako nedovedný. Kdo však ve své živnosti v letech pokročilejších ztroskotá, kdo vypadne z té příhrádky stavovského rozškatulkování, do které jej vůle rodičů, původní oblíba a j. okolnosti před lety uvodily, nemá přístupu k příhrádce jiné, leda by znovu chtěl prodělati dlouhou a obtížnou proceduru učednickou a tovaryšskou v živnosti nové — tomu zbude nádeničení nebo tovární práce nebo třeba nejskrovnější placené zaměstnání sluhovské v úřadech státních, samosprávných atd.

Řemeslnictvo rádo ukazuje při svém požadavku průkazu na povinné zkoušky učitelů, úředníků, lékařů,

advokátů a pod., kdyby však bylo lze, aby obecenstvo dovedlo samo posouditi správnost postupu lékařova při léčení atd. aspoň tak, jako dovede zákazník posouditi, do jaké míry jej uspokojují výkony obuvníkovy, truhlářovy a j., kdyby neběželo u těchto povolání o statky daleko cennější (život, zdraví, čest, spravedlnost, výchovu budoucích generací) než jsou nábytek, oděv a pod., nebylo by věru potřebí ani nucených zkoušek lékařských, právnických.

V Rakousku byl průkaz způsobilosti zaveden živnostenskou novelou z 15. března 1883, která pro řemeslnické živnosti žádá na uchazeči o samostatné provozování živnosti průkaz o náležitém vyučení a delším zaměstnání při řemesle. Je skoro všeobecný úsudek, že celkem dost málo prospěl. Stesky na špatný výcvik dorostu jsou snad ještě častější než byly dříve, a odpomáhá jim ne předpis o průkazu, nýbrž lepší správa živnostenská a školská. Mezi živnostmi vznikly spory, které zabíhají někdy až do směšnosti a které způsobivše vyhrabávání zapomenutých dvorských dekretů z prachu století 18. a počátku 19., po léta procházely často všemi instancemi správními. Jenom sbírka dobrozdání komor o sporech stran ohraničení živnosti vyplňuje 3 tlusté svazky.

V jak mírné formě zaveden jest průkaz způsobilosti v Uhrách, již jsme pověděli. V Německu vlády jej dosud odmítaly, toliko dle živnostenské novely ze dne 26. července 1897 smí užívatí titulu mistrovského jen ten řemeslník, který složil zkoušku mistrovskou. Ano, v Německu pouštějí požadavek průkazu způsobilosti i řemeslníci sami: sjezd komor řemeslnických a živnostenských 1901 jej zamítl a na sjezdě 1903 v Mnichově vůbec nikdo již slovem se o něm nezminil. Rovněž nepomýšlí se na povinný průkaz způsobilosti vážně v žádné jiné zemi kulturní.

Kardinálním požadavkem řemeslnictva jest někde dosud rozšíření průkazu způsobilosti na továrny, které vyrábějí předměty řemeslnické, a obmezení prodeje řemeslnických výrobků na ty, kdož mají pro dotčené řemeslo průkaz způsobilosti.

Ale naproti rozšíření průkazu způsobilosti na továrny uvádějí se velmi vážné námitky: Tovární velkovýroba svou láci a hromadností stala se nezbytnou i obecnstvu, jemuž poskytla zdemokratisováním komfortu zvýšení úrovně životní (hodinky, lampy, deštníky atd. dříve předměty luxusní, dnes v majetku téměř všeobecném), i řemeslnictvu, jemuž dodává materiál (součástky hodin), nástroje (pro mechanika, zámečníka, obuvníka a j.), polotovary (přířezaná dřeva, klíče atd.). Továrna slučuje často mnoho řemeslných živností (výroba vagonů!), řízení továrny vyžaduje zcela jiných schopností a předchozího vzdělání než pouhé technické dovednosti učením v dílně nabyté, která by o sobě málo vážila v konkurenci světové. A jaké by byly obtíže při jeho zavedení! Mají se mu podrobiti i továrny již zřízené či jen nově zakládané, a v tomto případě jak zameziti obrovskému vzrůstu továren dosavadních, o výrobní monopol se dělících? Kdybychom u nás znemožnili továrny, jak ubrániti se levnějšímu dovozu z ciziny, a kdybychom zavedli na všechny řemeslnické obory cla prohibiční, jak ubrániti zase náš export před repressaliemi ciziny, které jsme zadluženi a od které musíme znenáhla bráti i potraviny, jichž se nám poměrně vždy více bude nedostávat? A konečně jak srovnati s tímto zájmem řemeslnictva na druhé straně zájem, jaký má obyvatelstvo rolnické, dělnické, obchodnické — a i řemeslníci sami, pokud jde o ně nikoli jako výrobce, nýbrž jakožto odběratele jiných výrobků průmyslových — na veliké a levné výrobě velkopřmyslové?

Průkaz nepotřebné odborné způsobilosti řemeslnické pro továrny znamenal by tedy podlomení podnikavosti, ztrátu zaměstnání pro statisíce dělníků, zmenšení blahobytu, poškození financí státních, ohrožení naší výroby cizozemskou soutěží, racionelněji pracující, zdržení pokroku hospodářského i sociálního, jímž velko-výroba rozhodně jest.

I obmezení prodeje řemeslnických výrobků na řemeslníky samy málo by pomohlo: uvážíme-li zálibu obecenstva kupovati rychle, levně a pohodlně hotové zboží v krámech, není pochybno, že vytvořili by se obchodníci mezi samými řemeslníky, což by pomohlo sice několika jednotlivcům, ale nikoli stavu řemeslnického jakožto celku, nehledíc ani k tomu, že právě leckterému tonoucímú řemeslu přispělo obchodování s výrobky jiné, třebaš příbuzné, živnosti, a že by toto obmezení velmi snadno dalo se obcházeti formami úplně zákonnými (obchodní společností obchodníka s řemeslníkem atd.). Pro četné maloživnostníky bývá obchodník často jediným bezpečným odběratelem, obchody byly by odkázány na výrobky tovární, řemeslníci sami si vyhrazují obchodovati s výrobky, jež sami nezhotovili.

Zemská jednota živnostenských společenstev upouští tedy již jak od požadavku průkazu způsobilosti pro živnosti tovární, tak od obmezování prodeje s výrobky řemeslnickými.

Soudíme konečně, že i kdyby došlo k oběma opatřením, nehověl by jich účinek nadějším, které se v ně kladou. Pokud by vůbec trvaly továrny a velkoobchody na zboží řemeslnické, bylo by řemeslníku, který z jakékoli příčiny by nebyl jejich vlastníkem nebo aspoň spolujatelem, lhostejno, mají-li ti, kteří s ním — a to úspěšně — soutěží, průkaz způsobilosti čili nic.

A přirozeným důsledkem tohoto poznání byly by snahy po dalším a dalším obmezování výroby a obchodu: obmezení počtu dělníků nebo stanovení určitého maxima výroby, obmezení počtu prodejen, zákaz prodávati cizí výrobky — zkrátka po dosažení oné rovnosti ve výdělku, která byla ideálem prvních dob cechovnictví a která tak zásadně přičí se všem pomyslům novověkým!

*

Vedle průkazu způsobilosti toužily živnostenské strany po zavedení veřejnoprávních korporací ke správě zájmů řemeslnických, jako byly cechy. Je nepochybné, že četné nešvary mohou býti odstraněny nikoliv jednotlivcem, nýbrž dobrou organisací odborovou, a že společenstva mohou se státi dobrým organisačním podkladem družstevní činnosti hospodářské i humanitní (výdělková družstva — nemocenské a j. pokladny). Ale úspěšnému korporativnímu sdružování živnostnictva vadí, že ve společenstva bývají zpravidla spojovány skupiny, které nemají společných zájmů, nebo mají zájmy dokonce protivné (smíšená, teritoriální společenstva) a že naopak, obmezují-li se společenstva na živnosti stejnorodé, vystupuje právě zase silněji protiva zájmů mezi jednotlivými živnostníky, kteří jsou sobě daleko více konkurenty než rolníci v jedné obci.

Konečně konkurenční zápas dnešní působí, že právě nejlepší živnostníci soustřeďují zpravidla svůj interes na vlastní závod, že lepší, technicky, hospodářsky a obchodně vyškolení mistři se společenstev vzdalují, buď že neočekávají prospěchu ze spojení se soudruhy slabými a méně inteligentními, buď že jim — časté příklady! — práce ve společenstvech byla právě těmito soudruhy znechucena.

Pro tyto závady organisace společenstevní ani v Rakousku dlouho nedomohla se úspěchu. V Ra-

kousku formálně byla živnostenská společenstva zavedena a ponechána i ještě v živnostenském řádě z roku 1859. Měla být živnostnictvu pojitkem a těžištěm pro jeho speciální zájmy, zejména pro sledování účelů humanitních, disciplinárních a vyučovacích.

Avšak očekávání tato se nesplnila. V r. 1880 bylo v zemích na říšské radě zastoupených úhrnem 2570 živnostenských společenstev, ze kterých však jen menšina byla přeměnila svá zařízení na základě platného řádu živnostenského, převážnou většinou byly to zmírající pozůstatky starých cechů. Přes polovici bylo jich v Čechách (1450), činnost jejich nebyla však veskrze příznivou; Halič měla tehdy společenstev 379, Horní Rakousy 300, Morava 224, Dolní Rakousy 222 a Slezsko 77. Nicméně měla i tato společenstva z dob minulých dost značné jmění (úhrnem 3·4 mill. zl.), nejvíce v Dolních Rakousích (1·73 mill. zl.), v Čechách (0·89 mill. zl.), na Moravě a ve Slezsku (0·25 a 0·23 mill. zl.).

Teprv živnostenskou novelou z roku 1883 provedena reorganizace společenstev a dán podnět ke skutečnému a všeobecnému zřizování těchto korporací, novelou z r. 1897 usnadněna účast živnostenských společenstev v podnicích svépomocných a humanitních a zároveň služba ku povznesení živností, r. 1892 státem a brzy potom i jednotlivými komorami a zeměmi zahájená, hleděla v živnostnictvu podnítiti dobrovolné organizace hospodářské (družstva strojní, zásobní, výrobní atd.) a od roku 1899 působí k rozšíření, z odbornění a prohloubení povinných stavovských společenstev živnostenských zvláštní instruktoři společenstevní.

Spojenému tomuto úsilí podařilo se instituci společenstevní skutečně vzkřísiti k jistému životu. Dosud arci není vůbec společenstev v Gorici a Gradišce, Dal-

macií a v komorním obvodě roveredském, pramálo jich je v Krajině a Přímoří, ve východní Haliči a v Bukovině. Celkem však dostoupil počet společenstev živnostenských koncem roku 1902 plných 5790 (o 3220 více nežli v roce 1880), z nichž 30—40⁰/₀ jsou společenstva odborná nebo pro příbuzné živnosti, a která jsou sloučena opět v 58 svazů společenstev smíšených a 10 jednot společenstev odborných. Jména mají celkem česká společenstva živnostenská v Čechách 3·35 a německá 2·56 mill. K, společenstva vídeňská 8·66 mill. korun. Předpokládají správnost těchto dat, zvětšilo se jmění všech společenstev v Čechách od r. 1880 o plně 4·13 milionu korun čili se víc než ztrojnásobnilo.

V Německu, jak shora již uvedeno, mohou býti cechy nucené se závazným přístupem, usnese-li tak většina živnostníků určitého řemesla nebo příbuzných odvětví v dotčeném okrsku. Je-li však takto menšina donucena proti své vůli k přístupu, mstívá se druhdy tím, že činí návrhy, aby nucený cech byl zrušen, což zákon za jistých podmínek připouští. Cechy zřizují se hlavně v severním Německu, na jihu jen zvolna se šíří. Soustřeďují se dobrovolně ve svazy, kteréž opět volí si ústřední výbor ke svolávání a přípravě všeobecných sjezdů řemeslnických.

Vedle cechů a jejich svazů jsou v Německu i řemeslnické komory, jichž činnost počala dnem 1. dubna 1901, a jichž jest tam nyní celkem 71 (z toho 8 komor živnostenských, na něž práva řemeslnických komor byla přenesena). Náklady hradí se příspěvky řemeslnictva a obcí.

Hlavní zřetel obrátily komory k úpravě učednictví: vydaly předpisy o učednictví v řemeslech, o formě a obsahu smluv učebních, předpisují pro obvod své působnosti tovaryšské zkoušky obligatorně, sestavují pro ně zkušební rády a komise, dosazují též výbory

pro dobrovolné zkoušky mistrovské, podporují zakládání pokračovacích škol průmyslových a podněcují pořádání mistrovských kursů pro jednotlivá odvětví živnostenská atd., celkem tedy působnost jako u našich společenstev a svazů společenstevních a daleko menší, nežli jest maloživnostenská činnost značné části našich komor obchodních.

*

Konečně zhusta vyskytuje se požadavek zákonného pojišťování živnostnictva na případ nemoci, stáří a invalidity. Avšak obligatorní nemocenské pokladny mistrovské, ač pro členy živnostenských společenstev na př. u nás již dle zákona přípustny jsou a ani co do výšky prémie, co do správy atd. valných obtíží by nepůsobily, zakládány jsou našimi společenstvy dosud velmi zřídka. Tím vzdálenější jeví se tudíž pojišťování starobní a invalidní, které vyžaduje daleko větších příspěvků, správních nákladů atd. Není pochyby, že i řemeslník stejně jako dělník (a ovšem právě tak i rolník atd.) má nárok na pojištění sociální, pokud jeho výdělek plyne především z práce a nikoliv z kapitálu a pokud je beze své viny nemajetný.

* * *

Shrneme-li svůj soud, můžeme říci, že dnešní stavovské požadavky živnostnictva a obchodnictva neznamenají ani tolik boj proti velkokapitálu průmyslovému, jako spíše vzájemný boj všech proti všem živnostníkům a obchodníkům na vlastní pěst těchto skupin středostavovských a snahu, aby zákaznictvo bylo na milost a nemilost vydáno privilegovaným dodavatelům, řemeslníkům či obchodníkům.

Truhlář zápasí se sklenářem, čalouníkem a lakýrníkem, řemenář se sedlářem, uzenář s řezníkem a hostinským, pekař s cukrářem, klempíř s pokrývačem a instalatérem, krejčí s kožešníkem atd. atd. Hostinští

naproti kupcům žádají, aby jim byl vyhrazen, přímo monopolisován prodej nejen piva, ale i vína, lihovin, minerálních vod a sodovky v uzavřených lahvích, jakoby obchodník nedovedl uzavřenou láhev právě tak dobře prodati jako hostinský a jakoby obchodnictvo nebo zákaznictvo za to mohlo, neprovozují-li hostinští tak intensivně obchod s lahvoým pivem, vínem atd., když přece jej provozovati sméjí. Malokupci, kteří v tomto boji dovedli pro sebe dovolávati se prospěchů konsumujícího obecnstva, bouřili naopak, že nákupní družstva rolnická opatřují svým členům již i nákup cukru, kávy, petroleje, odkazující družstva na pouhý prodej hospodářských strojů, hnojiv, semen a nepomyšlice, že by se stejným právem mohli i proti prodeji těchto druhů zboží opět ohraditi obchodníci se stroji, semeny, hnojivy atd. — jakoby, jak jednou pěkně bylo řečeno, každý, kdo si vzpomene otevřít někde krámk, nabyt tím zaručeného práva na odběratele. Podobně bouřili r. 1902 na živnostenských sjezdech v Praze, Táboře, Plzni a j. živnostníci proti zákonu o zájmových společenstvech rolnických, který dovoloval těmto podněcovati zřizování rolnických pekáren a jatek, zatím co živnostníci sami nic se nerozpakují zařizovati si družstva výrobní, strojová, nákupní a skladní a domáhati se pro ně i podpor veřejných.

Novela z r. 1902, kterou stěžuje se bezprostřední styk výrobců a velkoobchodníků s konsumenty i všechno ambulanti nabízení zboží na prospěch místního usedlého maloobchodu, a všechny snahy o potlačení podomního a všeho jiného kočovného obchodu nechtějí, než aby každý konsument byl přidělen určitému dodavateli, a vzpěčuje-li se, aby mu byl jaksí exekučně přisouzen.

Tedy místo aby každý se snažil vyráběti co nejdokonaleji a nejlevněji, hověti co nejlépe potřebám

obecenstva a vyděláti tak co nejvíce, hledí každý, aby ten druhý, jeho konkurent, vydělal co nejméně a na místo bývalého osobního poddanství politického, které bohudík bylo odstraněno, touží se po zavedení poddanství hospodářského na prospěch určitých stavů.

Nezbývá, leč aby živnostenské organizace rozsa-
zovaly živnostníky po městech — i to bylo žádáno —
a po ulicích a přidělovaly každému určitý počet od-
běratelů, aby bylo zakázáno dojížděti k nákupu do
jiných míst nebo zasílati zboží na objednávku jinam
mimo sídlo závodu a konečně, aby účty maloživnost-
níkům vybíral — a to rovněž bylo žádáno — bez prů-
tahu od zákazníků stát svými berními úřady.

A parlament i jednotlivé strany hovějí těmto sta-
vovskými úzkopravnými požadavkům. Ne vždy a vesměs
z lásky a z upřímné touhy prospěti širokým vrstvám
středního stavu — vždyť přece tolik se ví, že přes
dvacetileté obmezování mezi našimi řemeslníky a malo-
obchodníky není více blahobytu nežli v jiných zemích,
kde není experimentů živnostensko-právních — ale ze
snahy získati je, získati pro cíle reakce kulturní a poli-
tické, která tak často bývá doprovodem reakce hospo-
dářské.

Není bez souvislosti, že tíž lidé, kteří chtějí, aby
nebyl pardonován nikdo, kdo není vyučeným řemesl-
níkem nebo obchodníkem, ale tento aby pak měl
monopol výroby a odbytu, že tíž lidé nebyvají zpravidla
přáteli pokroku a vzdělávání dorostu, protože se jim
stěžuje postavení starších řemeslníků a obchodníků,
kteří se již neučí, kdežto naopak živnostníci a obchod-
níci, kteří vlastní pílí, inteligencí a spořivostí se vzdělali,
jsou příznivci moderních snah po vzdělávání a sdružo-
vání a zpravidla málo si slibují od zákonných obmezo-
vání výroby.

S tímto kladením přepjatých požadavků a výlučně jednostranným akcentováním zájmů stavovských i na-proti prospěchům obyvatelstva celkového, je nepopíratelně v souvislosti přímo okázale na odiv stavěná nechuť našich živnostníků a obchodníků, a vůbec stavů hospodářských k »inteligenci« v užším smyslu, t. j. k oné třídě obyvatelstva, která nejsou přímo činna ve výrobě hmotné a obchodě, vydělává a živí se jinakým zužitkováním svého vyššího vzdělání školského; neboť že inteligentním může býti a přechasto bývá i rolník, živnostník, obchodník, nabyli-li školou či životem vzdělání, rozhledu a soudnosti, není přec pochyby. V onom užším smyslu rozumějí však naši »produktivní« stavové »inteligenci« učitele, profesory, lékaře, advokáty, úředníky a jiné »theoretiky«, i jest u nich takovým theoretikem na př. inženýr a stavitel, je-li úředníkem městským, nikoli však, je-li samostatným podnikatelem nebo říditelem soukromého závodu a pod., u našich obchodníků jest pouhým »theoretikem« na př. právnický a národohospodářsky vzdělaný úředník úvěrního ústavu, ale »zkušeným praktikem« účetní téhož ústavu, který však na štěstí neudělal skvěle právnický doktorát, nýbrž jen s bídou a s protekcí několika členů slavného kuratoria »odbyl« t. zv. vyšší školu obchodní.

Zkrátka, k této »theoretické inteligenci« patří každý, kdo vychodil učitelský ústav nebo universitu či techniku a nezproletarisoval ani nevydělává v soukromém podnikání obchodním, průmyslovém nebo zemědělském.

Proti této »inteligenci« zvedl se odpor, nechuť, nenávisť. »Rolníci rozumí jen rolník«, »živnostníkovi jenom živnostník může poraditi a pomoci«, »nebude lépe, dokud nebude obchodnictvo samo sobě dávatí zákony« — to jsou ještě mírnější formy odmítání všeliké sou-

činnosti inteligence, a dochází i k projevům mnohem drastičtějším.

Což kdyby došlo podobně k „organizaci“ nemocných pod heslem „přič s učenými doktory, nám rozumí a může pomoci, jen kdo má stejně souchotiny, zánět, chřipku, bolení zubů jako my“, anebo jinde: „nás může vyléčiti, jen kdo sám byl neb jest nervósním nebo dokonce choromyslným“, „nás může souditi, jen kdo sám v podobné situaci stejných činů se dopustil“, a jaké chcete jiné analogie

Je věru podivno, že nikde není tolik touhy v řemeslnictvu, rolnictvu, obchodnictvu, aby synové jejich studovali na tyto theoretiky a tak dosáhli inteligenčních postavení služebních neprávem často tak vychvalovaných, a snad nikde není u samostatných stavů výrobních, rolnictva i živnostnictva, tolik podceňování a veřejné antipatie k té inteligenci třídní, jako u nás, kde bezmála se stává vyšší vzdělání hanou, vadou a překážkou veřejného působení a vyžaduje omluvy.

I tento proud má ovšem své příčiny. Především inteligence, která ke stavům produktivním (v užším smyslu) přicházela, nečinila tak namnoze se zámysly nesobeckými. Chtěla lidu ne dávat, nýbrž od něho bráti mandáty zemské a říšské, obecní a okresní a jiná místa v samosprávě buď přímo placená buď nepřímou prospěšná soukromým zájmům uchazečovým. Nešlo o to lid vzdělávat, nýbrž naopak jej zaslepití lichocením, a pak pro své záměry využítkovati. Zvláště politické agitace neblaze zde působily: minoritní strany v národě stavěly proti kandidátům stran národem vládnoucích kandidáty, kteří vedle své příslušnosti k nové straně kladli důraz na stavovskou stejnorodost svou s těmi, jež měli zastupovati; tak zejména Mladočeši stavěli proti Staročechům mandáty na venkově rolnické, v městech živnostnické.

Dále i samospráva přispěla k tomu vývoji: placeny inteligent stal se studnicí, z níž leckteré samosprávné veličiny čerpají vědomosti, pomocí kterých mohou se udržeti a vynikati — i zastupitelské sbory naše velmi zhusta jsou suchoparem, na němž potud něco vzroste, pokud přijdou ovlázející praménky odjinud — ale tato inteligence je hmotně závislá a tedy v nevážnosti u t. zv. stavů praktických.

Abychom konečně nekrívdili: i na řemeslnických sjezdech ozvaly se proti vylučování inteligence sami prozíravější živnostníci, právem ukazující, že by běda bylo, kdyby si živnostnictvo mělo samo dělati zákony. A vskutku, „neboť potom by stejným právem musilo si dělati zákony rolnictvo, dělnictvo, učitelstvo, úřednictvo atd.“, zkrátka stav proti stavu.

Ostatně pracovati pro zájmy drobného živnostnictva a obchodnictva jest vlastně pro inteligenta úmor-
ným sebeobětováním; jakého porozumění, výsledků, uznání i veřejné chvály dosáhl by inteligent, kdyby touž píli a horlivost i svůj volný čas věnoval místo maloživnostenskému úvěru a pod. daleko snazším otázkám velkého průmyslu a obchodu, dopravy a bankovníví! A místo velkopanského i často hrubého odmítání inteligence měly by orgány živnostenské vésti živnostnictvo, aby následovalo příkladu dělníků, kteří „našli tuto inteligenci, dovedli ji upoutati a pochodili při tom. Mezi tím, co oni pracovali, inteligence za ně myslila a jednala. Kolik honů jsou dnes v organisaci před maloživnostnictvem a oč vyšší je průměrné niveau jich obzoru, jich debat před maloživnostenskými!“

Podobně v Německu i v samém řemeslnictvu prokazuje vždy cennějších služeb zdravým proudům živnostenského hnutí řada theoretických pracovníků, která vstoupivši za úředníky k novým komorám řemeslnickým

učinila průlom do zastaralých cechovních názorů řemeslnictva a pracuje na skutečném povznášení jeho příslušníků.

* * *

Jak tedy má stát zakročiti v krizi malé výroby průmyslové? Má zastaviti postup velkovýroby, má obmeziti volnost stěhování, volnost výroby, odbytu, obchodu, nákupu?

Nemůže, protože by musil odstraniti zároveň veškerý pokrok času a vědy, zbožiti především železnice a telegrafy, znemožniti styky s cizími národy, protože obmezení velkovýroby — a na to zde opětně klademe důraz — přičilo by se levnému zásobování a stoupání životní míry rostoucích mass obyvatelstva dělnického, protože se tomu přičí i finanční zájmy státu samého jako celku (tržba zahraniční, daně). Právě moderní velkovýroba umožnila stoupnutí spotřeby, jakého jsme svědky — co bývalo luxusem, stalo se nyní obecnou potřebou — technické zdokonalení výroby usnadnilo i lidskou práci, dovolilo zvýšení mzdy a zkrácení doby pracovní — znamená zkrátka i pokrok hospodářský a sociální, jež tím méně můžeme odmítati, čím více porostou naše styky s cizinou. Právě my sami naříkáme a trpíme tím národně, že nemáme vlastního velkého průmyslu, že v dobách, kdy na př. naši sousedé němečti přeměňovali své soukenické závody v mechanické továrny, setrvali jsme nečinně při zmirajícím řemesle.

Nelze také zapomínati, že kapitalistická velkovýroba jest právě tak jen plodem celkových hospodářských poměrů a potřeb novodobých, jako bylo řemeslo a cechovní zřízení plodem a doprovodem středověkého hospodářství městského, že pro velkovýrobu a velkoobchod svědčí i moderní soustředování spotřeby, jaké nastává nahromadováním se lidstva ve velkoměstech a v průmyslových i báňských okresích a ujednocováním

zvyklosti životních a spotřebních v širokých massách obyvatelstva, obrovskými potřebami států, zemí atd. pro účely vojska, námořnictva, škol, nemocnic, věznic, dodávkami pro veliké ústavy dopravní, průmyslové a obchodní, že pro ni konečně svědčí i ony četné nejvelkolepější a nejsložitější úkoly, jaké průmyslu ukládá moderní život kulturní a k jichž řešení starší formy malé výroby technicky ani hospodářsky nedostačují: zhotovování lokomotiv, mostů kamenných a železných, válečných lodí a válečného materiálu, parních jeřábů, městských vodovodů, plynáren, elektráren, pouličních drah atd. Všechny tyto podniky vyžadují pracovníků řemeslnicky vycvičených, ale zároveň i mohutných zařízení mechanických a vysoce vzdělaných sil technických, jednotlivé části produktů jsou sice namnoze výrobky řemeslnické, ale celek vysoko přesahuje technické i hospodářské pomůcky drobné výroby.

Stát může a má však dle pěkných slov Philipovichových o to dbáti, aby tento dnešní vývoj učinil co nejprospěšnějším pro celek a co nejméně škodným pro jednotlivce, aby každému umožnilo se úplně využítovati onen obvod spotřeby, pro jehož ukojení je zvláště způsobilý.

Zákonodárství státní však vůbec může na hospodářství národní vykonávati vliv velice skrovný. V Prusku měly staré provincie již od roku 1811 živnostenskou svobodu, kdežto v provinciích od této doby nabytých a v ostatním Německu převládalo cechovní zřízení až do let šedesátých; postavení řemeslnictva bylo však stejné všude — ani svoboda zde ani cechovníctví onde neměly pronikavého účinku politického. A zlepšily se u nás od r. 1883 poměry v řemesle? Stále nářky řemeslnictva tomu při nejmenším nenasvědčují.

Míra ochrany a povznesení, kterou stát a zákon zvlášť řemeslnictvu může poskytnouti, je tedy neveliká; bez vlastního tuhého přičinění se nepořídí mnoho ani se stupňovaným a sebe více zostřeným průkazem způsobilosti, řekl v r. 1899 tak konservativní ministr, jakým byl Dipauli.

Ostatně zákonodárství živnostenské upravuje poměry stejně pro všechny živnostníky všech národů. I když budou zákony sebe dokonalejší a na sebe větší prospěch živností, vytěží z nich na prospěch svůj i svého národa ti živnostníci, kteří budou odborně i obchodnický vzdělanější, čilejší, spořivější, zkrátka osobně zdatnější, a vytěží z nich tím více, čím právě živnostenské zákonodárství i správa státní budou živnostnictvu příznivější.

*

U nás hlásáno bývá i heslo, že rozřešení otázky maloživnostnické, spása živnostnictva, budou možny teprve až — a potom arci ihned, jakmile bude zákonodárství živnostenské přikázáno sněmům a jakmile tím bude umožněno přizpůsobiti živnostenskoprávní úpravu zvláštním potřebám jednotlivých zemí.

Jaké jsou však na př. v Čechách tyto zvláštní poměry, aby k vůli nim byly na př. z platnosti živnostenského řádu vyňaty jiné živnosti, nežli na Moravě a v Dolních Rakousích, aby byly k vůli nim stanoveny zásadně jiné podmínky pro samostatné provozování živností, pro schvalování provozoven, pro vykonávání živnostenských oprávněností, pro úpravu trhů, dělnických poměrů, společenstev, přestupků a trestů atd.? Jsou ostatně i Čechy a Morava jednotnými celky co do výroby průmyslové, nemáme i uvnitř jednotlivých zemí daleko větší rozdíly průmyslové intensity mezi kraji nežli jsou mezi celými zeměmi? Není na př. rozdíl — po průmyslové stránce — větší mezi Tábor-

skeu a Libereckem nežli mezi Libereckem a severní Moravou nebo Slezskem, a neplynula by z toho potřeba rozmanité úpravy živnostenského práva i podle jednotlivých krajů?

Dejme tomu však, že bychom měli v Rakousku 17 různých živnostenských řádů a snad i 17 od sebe odlišných zákonníků obchodních, směnečných řádů atd., co by prospěl našim řemeslníkům na př. průkaz způsobilosti pro továrny, sněmem u nás zavedený, kdyby při jednotnosti celního území bylo zemím sousedním možno zaplavovati naše kraje výrobky továren, u nich nijakému obmezení nepodléhajících? A čím větší obmezování výroby bychom zaváděli doma, tím větší podnět k liberálnímu posuzování velkovýroby měly by země sousední.

Není přece možno podstatně rozdílné zákonodárství hospodářské v zemích, které tvoří jednotné území celní; kde výrobky mohou bez celních přehrad přecházeti ze země do země, musí býti též právní podmínky výroby alespoň v podstatě upraveny stejně. Proč na př. toužíme, že uherští podnikatelé nejsou tísněni břemeny sociálními jako naši, proč stěžujeme si na uherské levné železniční tarify, proč usilujeme vůbec o vyrovnání právních předpisů pro činnost hospodářskou v Předlitavsku jako v Uhrách?

I kdybychom tedy měli v nějakém českém státě úplně samostatnou moc zákonodárnou, musili bychom živnostenský řád upravit alespoň dle stejných zásad jako v zemích ostatních, pokud bychom s nimi měli společné území celní a onu úzkou spojitost hospodářskou, v jakou nás s nimi — o tom se přece nebudeme klamati — vedle stejného zákonodárství a správy hospodářské vždy víc a více uvádějí novodobé rychlé a levné prostředky dopravní. A pokud by byly možny

odchytky; soudíme, že právě v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jakožto zemích celkem na vysokém stupni průmyslového vývoje se nalézajících, by úprava živnostenského řádu musila býti rozhodně liberálnější nežli na př. v Haliči a zemích alpských.

O formálních obtížích — nutnosti změny základního zákona státního o zastupitelstvu říšském — se šířiti ani nebudeme.

Decentralisovaného zákonodárství živnostenského není konečně v žádném z moderních států evropských. Není — ani u nás ne — větších rozdílů, co do průmyslového rozvoje, nežli na př. mezi pruským Porýnskem, Saskem nebo horním Slezskem a Pomoranskem, Poznaňskem a východními Prusy, a přece sahají v Prusku počátky jednotného zákonodárství do desátých let století 19. a nová říše německá přijala hned na začátku let 1870. jednotný (liberální) řád živnostenský, r. 1869 pro severoněmecký bund vydaný. I ve Francii, Anglii, Itálii jsou kraje s přerozmanitým stupněm průmyslového vývoje, ale zákonodárství živnostenské všude jest jednotné.

Nedávno utvořila se dokonce mezinárodní jednota pro středostavovskou politiku, hlavně maloživnostenskou, která má kromě šíření myšlének svépomocných a sdružovacích usilovati též o mezinárodní úpravu živnostenského zákonodárství — zatím co my usilujeme o zvláštní politiku živnostenskou dle zemí.

Tím neupíráme zemím veškeru ingerenci ve věcech živnostenských. Zcela dobře a na prospěch může býti zemí organisováno školství odborné a pokračovací, průmyslové i obchodní, decentralisována podpůrná akce živnostenská, i v detailech provozování výroby průmyslové, sociální politiky může býti zemím dost ponecháno působnosti — základní podmínky činnosti

hospodářské musí však býti vždycky jednotně upraveny v celém území, tvořícím jediný obvod celní a hospodářský.

* * *

Více než zákonodárství učiniti může rozumná správa živnostenská, a sice jak státní tak odborová, společenstevní. K nejdůležitějším úkolům této správy patří otázka učednická.

Mohu se ji zde dotknouti toliko všeobecně.

Je nepochybně, že dorost živnostenský v technickém, komerčním, kapitálovém i mravním ohledu neposkytuje valné záruky budoucího rozkvětu řemesel. Příčin je mnoho: nedostatečné všeobecné vzdělání ze školy obecné — na učednictví jde jen méně cenný materiál žákovský, často jen jakoby z trestu za malý prospěch školní; nedostatečný výcvik odborný v dílně; zanedbávání kupeckých vědomostí; malý počet škol pokračovacích a zhusta neuspokojivé jich výsledky při učních denní práci zmořených; špatná péče o mravní výchovu učednictva.

Učednický výcvik v dílně mistrovské dnes zpravidla již nedostačuje. Dělná práce, specialisace výroby, užívání pracovních strojů způsobují, že učeň zřídka bývá vycvičen v celkovém objemu řemesla, jež má potom samostatně provozovati, výcvik jeho bývá jednostranný, je více pracovní silou pro výrobu nebo i pro domácnost než učeněm a doučuje se teprv jako pomocník nebo dokonce jako mladý mistr. Počet učňů bývá druhdy v naprostém nepoměru k počtu dělníků, určití poměr počtu učedníků k počtu tovaryšů ukládá zákon společenstvům živnostenským, dosud však málokterá společenstva tohoto práva svého užila a kde byly předpisy ony společenstvem vydány, zhusta se nezachovávají. Aby se počet učňů obmezoval tak energicky

jako v Německu, musil by se úkol tento předati vyšším organisacím, komorám nebo jednotám společenstevním.

S druhé strany naopak četní řádní mistři mají vždy méně chuti cvičiti učně, vidouce, že nezískají za námahu a náklady řádného výcviku učednického ani naději na řádný kmen tovaryšský, protože právě nejlepší jejich vyučenci šmahem přecházejí k lépe placené a i jinak výhodnější práci tovární, a továrny zase skoro jen výjimkou (zejména strojnické, elektrotechnické atd.) vychovávají si jádro dobře vzdělaného dorostu, zpravidla výcvikem učňů ani se nezabývajíce.

I mravní výchova učednictva v moderních poměrech trpí velice. Ve velkých městech pro drahé nájemné a potraviny skoro vymizelo zaopatřování učedníka v rodině mistrově, u továren a větších podniků živnostenských není dokonce o učednických internátech ani řeči. Učeň bydlí a stravuje se — ne-li u rodičů nebo příbuzných — jako noclehář anebo v hromadných příbytcích, vydán jsa v šanc nástrahám špatných společností. I kde učeň je v bytě a zaopatření mistrově, sahá vychovatelská péče mistrova sotva tak daleko, aby se učněm zabýval i mimo čas dílny, jídla a spaní.

Druhdy docházívají učňové denně nebo aspoň týdně do dílny neb ku stavbě na hodinu a více vzdálené, jsouce přes den anebo celý týden živi o chlebě a kávě nebo kořalce a noclehující často v příbytcích, jejich zdraví i mravnost poškozujících.

Také večerní návštěva školy pokračovací leckdy nepřispívá k mravnosti učňů — důvod, který bývá od živnostníků uváděn proti školám pokračovacím, svědčí však pouze o potřebě denního vyučování na škole pokračovací.

Jsou konečně i jiné speciálnější závady: poměry učedníků v živnostech sezonních a hostinských, v živnostech ženám patřících, poměry učednic atd.

Z těchto příčin hlavně vysvětluje se, proč na řemeslo jde jen dorost k jinému povolání méně se hodící a nezámožný, kdežto naopak nával žactva na státní a jiné školy průmyslové nasvědčuje tomu, že ani zámožnější obecnost, skutečné poměry nepředpojatě posuzující, neztratilo přesvědčení o výnosnosti práce řemeslnické, že však nechce dorost svůj vydati na pospas kariéře učednické se všemi jejími nešvary a obtížemi.

A tyto poměry působí opět na řemeslo samo: „požadavky na řemeslníkovu zdatnost technickou i kúpeckou, na jeho mravní sílu stoupají a zatím dorost jeho vychovává se za podmínek vždy nepříznivějších a s výsledkem vždy chatrnějším!“

Veřejná správa v poslední době snaží se — když byly úplně zklamaly naděje v samočinnost společenstev, jimž byla v živnostenském řádě péče o učednictví zůstavena — zasáhnouti i v poměry učednické: organizují se výstavky učednických prací, zavádějí se pokusy se subvencováním mistrů za každého učně řádně vycvičeného, naléhá se na konání zkoušek učednických (nikoli ovšem mistrovských) a šíří se zájem pro zřízení útulen a besídek učednických. Vedle tohoto přímého působení na povznesení odborné a mravní výchovy učednictva pečuje se též o theoretické a praktické doplnění tohoto výcviku školami pokračovacími, zejména odbornými, a řemeslnickými. Zákonodárství pak pečuje o to, aby co možná dokonalou úpravou poměru učednického zabezpečilo jednak mistra před jeho předčasným zrušením, jednak učně před neplodným a škodlivým zmrháním času a nákladu s učením spojeného. Že tyto předpisy bez řádného dohledu na skutečné jich zachovávání zůstávají na papíře, dlužno jen litovati. Zejména by mělo právo držeti učně býti bez

ohledu odňato každému živnostníku, který se opětně ukázal nezpůsobilým je řádně vyučiti.

*

Ale veřejná péče o maloživnosti musí obsáhnouti i živnostnictvo již prakticky působící, pro něž snahy o povznesení učednictva a školství již nemají významu, v zájmu jeho samého i v zájmu učednictva. Působí pak se v několika směrech na prospěch řemesla. Především péčí o zdokonalení technického výcviku a obchodnického vzdělání živnostnictva a pomocnictva, k čemuž zakládají se technologická musea a ústavy pro zvelebování živností, pořádají se stálé a kočovné výstavy moderních strojů, nástrojů i malých motorů pro malé živnosti, konají se mistrovské, odborné, technické i chemické kursy pro jednotlivé živnosti, organizuje se kočovné vyučování, přednášky a běhy účetnické a pod. Poněvadž pak malému živnostnictvu nedostává se nejenom znalosti, nýbrž i hmotných prostředků k opatření dokonalých pomůcek pracovních, poskytují se i stroje a strojová zařízení ze státních a zemských dotací maloživnostenských půjčkou nebo na bezúročné splátky, ovšem zatím jen společenstvům a družstvům živnostenským.

Současně hledí správa veřejná povznésti společenstevní ruch v živnostnictvu, a živnostenský řád postavil pěstění hmotných a humanitních společných zájmů živnostenských v čelo úkolů společenstevních. Mohou pak zařizovati se družstva: úvěrní k dosažení snadného a levného úvěru, jimž nahrazuje se řemeslníkům nedostatek vlastního kapitálu provozovacího; nákupní ke společnému nakupování surovin ve velkém, laciněji a v lepší jakosti, uspořující vysoký zisk překupnický; skladní ke společnému odbytu výrobků, jimž vymaňují se řemeslníci (zejména truhláři, čalouníci

atd.) ze závislosti na skladech obchodnických; strojová ke společnému užívání strojů, pro které by řemeslník ojedinelý neměl dosti kapitálu nebo zaměstnání (obráběcí stroje na dřevo nebo kov, některé stroje obuvnické); výrobní ke společnému provozování celé výroby — nejvyšší, ale i nejtěžší forma družstevního podnikání a proto zřídka se vyskytující a zřídka déle prospívající. Družstva zprvu jmenovaná mohou být též ve vzájemném spojení, na př. úvěrní a nákupní a pod.

Takováto družstva svépomocná mohou maloživnostnictvo emancipovati hospodářsky ze závislosti na kupeckém kapitále co do nákupu nebo odbytu, mohou mu zjednati alespoň částečně výhody velkovýroby co do technicky dokonalejší a také levnější produkce a vychovávají je konečně k lepší zájmové solidaritě.

Dosavadní výsledky družstevní organisace v řemeslnictvu jsou však dosud velmi skrovné. Počet živnostenských družstev silně u nás pokulhává za družstvy rolnickými, počet družstev českých za německými. V německých krajích organisují se v družstva svépomocná i příslušníci domácího průmyslu, kdežto v českém živnostnictvu ruch sdružovací — mimo záložny — po několikerém krátkém rozmachu vždy opět ochabl. Právě tak zřídka vyskytují se u nás jiné podniky společenské, vyjímajíc akciové.

Vedle řádné výchovy nejdůležitější z pomocných akcí živnostenských jest opatření levného a snadného úvěru. Vedle porůzných ústavů, které druhy s nemalými oběťmi maloživnostenský úvěr pěstovaly, poskytuje nyní levný úvěr družstvům živnostenským stát a země, která k tomu účelu zřídila zvláštní zemský jubilejní úvěrní fond maloživnostenský. V Prusku zřízena byla r. 1895 ústřední pokladna společenstevní,

jejichž vždy hojnějších prostředků peněžních užívají však družstva rolnická daleko značnější měrou nežli živnostenská.

Pro veškeré směry podpůrné akce živnostenské doporučuje se zřízení odborných, technických a hospodářských středisk poradných a pomocných.

Zejména přáli bychom si soustředění zemské akce živnostenské v jediném orgáně zemském na místo rozptýlených dosud orgánů, kterými jsou technologické museum průmyslové v Praze, ústav k podporování živností v Liberci, průmyslová musea venkovská, která by mohla v jednotlivých případech působiti jako místní vykonavatelé zemské akce, jubilejní úvěrní fond pro živnostníky, departement zemského výboru pro poskytování subvencí společenstvům svépomocným, kursům, výstavám odborným a krajinským, odborným publikacím atd. Nyní se mnoho peněz přímo rozplývá, výsledek neodpovídá učiněným výdajům a země má při značné finanční účasti na celou akci vliv poměrně nepatrný.

Bylo by lze snad namítnouti, že nekladouce valné váhy na změny zákonodárství živnostenského, jsme s celou t. zv. podpůrnou akcí vlastně jen zakrytými liberály. V tom je však rozdíl od doktrinářského staroliberalismu: liberalism potíral všeliké vsahování státu v poměry hospodářské, všechn život hospodářský měl býti zůstaven volnému závodění všech o prospěchy hospodářské, nerušenému působení vnitřních zákonů, které prý ovládají život hospodářský jako přírodu. Avšak my právě to vytýkali jsme liberalismu, že ponechal volné soutěži velkokapitálu na pospas maloživnostnictvo se vši jeho nedostatečnou silou kapitálovou i skrovnou dávkou vzdělání odborného i vše-

stranného, kdežto průmysl velký byl dříve státem velmi pečlivě pěstěn a jest i nyní ochrannými cly atd. podporován. Jsme pro pozitivní přispění státu, pro živnostenskou politiku takovou, která nebrání technickému, hospodářskému a sociálnímu pokroku, udržuje to, co se z řemesla zachovati dá, povznesením osobní i hospodářské úrovně řemeslníků, a kde jistý obor řemesla neodvratně spěje k zániku, umožňuje existencím tím ohroženým přechod k jinému zaměstnání, středostavovskou výživu poskytujícimu.

Ovšem i živnostenský řád potřebuje oprav a doplňků v četných jednotlivostech, jak nejlépe ví ten, kdo jeho výkladem denně jest nucen se zabývat. Ale že by se změna ta díti nesměla vyhováním požadavků našich cechovníků, nýbrž že by opravy ty musily býti pokrokem a ve shodě s moderními poměry hospodářskými a sociálními, pokládáme za podmínku skutečného prospěchu jak živnostnictva, tak celého národního hospodářství našeho.

* * *

Snažili jsme se dovésti, že příčinami úpadku řemesla není ani tak živnostenská svoboda, jako změna techniky, vymizení nebo změna potřeb, názorů a zvyků obecnstva, přesunutí odbytu, soustředění poptávky, nedostatek kapitálu, nedostatečná výchova technická a obchodnická a pod. a že tudíž nelze ani nějakým činem zákonodárným zpět přivoditi doby bývalého kdysi blahobytu. I onen želaný cechovní blahobyt středověku trval nepříliš dlouho, byl doprovodem uzavřeného hospodářství městského, tak jako zase doba novější se svou snahou a potřebou po rozsáhlejších odbytu, dokonalejšími komunikacemi umožněném, vyžadovala pro světový trh nových forem výrobních, kupěcky organisovaného průmyslu domácího a soustře-

děného velkopřumyslu továrního. Bylo by tudíž zvráceno chtít stavěti hráze pokroku technickému a hospodářskému na pochybný prospěch řemeslnictva a nepochybný neprospěch všeho ostatního obyvatelstva.

Máme za úplně vyloučeno, že by se jakýmikoliv zákonnými opatřeními vrátily řemeslu „skvělé doby minulosti“ — v celku života hospodářského význam řemesla naproti velkopřumyslu, obchodu a dopravě neodvratně klesl a klesá — ale stejně také nepochybujeme, že nebezpečí, které mu hrozí, se přeceňuje, že řemeslo jakožto forma výrobní se udrží i v budoucnosti, ač snad hranice jeho rozsahu určití nelze. Má i v moderním hospodářství národním své určité místo a nemůže býti postrádáno. V těchto mezích pokládáme otázku trvání a prospívání řemesla za otázku technické, obchodnické a mravní výchovy řemeslníků a jich sdružování, které arci samo zase předpokládá lepší vzdělání. Jeho blahobyť pak stejně jako u ostatních povolání závisí na povznesení blahobytu celého národa, které jest výsledkem úspěšného spolupůsobení všech výrobních sil národa, zejména na prospívání a zvyšování spotřební a kupní síly jak rolnictva, tak i dělnictva, jakožto ostatních dvou vedle řemeslnictva nejčetněji zastoupených tříd národa, a tato vyhlídka na výnosnou práci nedá se arci žádným živnostenským řádem zabezpečiti.

Krise řemesla — opakujeme to — nemusí pak vždy býti krisí řemeslníků. I dnes vidáme, jak v místech a krajích, jen poněkud blahobytu se těšících, inteligentní a spořiví řemeslníci docházejí zámožnosti i bohatství — a právě dnes spíše než dříve, protože je sice řemeslo ohrazeno průkazem způsobilosti, ale uvnitř tohoto průkazu není bývalých obmezení ani co do výroby (na př. obmezení počtu dělníků) ani co do od-

bytu (na př. obmezení počtu prodejen, obmezení na prodej výrobků řemeslníkem samým zhotovených).

Jsou konečně širé kraje, zejména v jihozápadním Německu, kde přes všechnu svobodu živností o obecném úpadku řemesel málo nebo nic není pozorovati, jsou města, v nichž mezi majiteli domů zabírají živnostníci pořád ještě značné a časem vždy značnější procento.

Na řemeslnictvu bylo mnoho hřešeno — jak liberalismem, který odstraniv starobylé přehrady a ohrady ponechal řemesla jako nemilý přezitek na pospas souměži kapitalistické, tak nesevdomitými pochlebníky, kteří neostýchavše se za cíli strannickopolitickými namlouvatí mu, jakoby škrtnutím jednoho a změnou nebo přidáním dvou, tří jiných paragrafů řádu živnostenského mohl býti zamezen pokrok a vynálezy, vyloučeny změny vkusu a potřeb, odstraněny výhody a vráceno všemu řemeslnictvu krátké zlaté dno minulosti, odnaučili je z nemalé části sebezpoznavání, sebevěře a vlastní příčinnivosti a navykli očekávati jedinou, sice pohodlnou, ale mlhavou a nemožnou pomoc s hůry, zatím co při nedostatku skutečného přičinění a přispění ztrácel se drahý čas, klesala sebevěra i snaha po pokroku a přizpůsobení se poměrům, a vlna velkokapitálové konkurence zachvacovala i to, co by se bylo mohlo zachrániti. Tím naléhavější tedy jest povinnost přispívati ke správnému poznávání a posuzování krise maloživnostenské v rámci historického vývoje a moderních poměrů národohospodářských a k vyhledávání pravých cest a prostředků pomocných, a vysloviti je s tou přátelskou přímostí, s jakou vyslovovali se o poměrech, přednostech i vadách našeho řemeslnictva naši spisovatelé let padesátých a šedesátých!

At již se poměry maloživnostenské výroby jakožto zvláštního tvaru průmyslu vytvářejí průběhem dalšího vývoje hospodářského jakkoliv, pro jednotlivé živnostníky, pro příslušníky této výroby, nekyne — jako pro všechny jiné stavy, výrobní či nevýrobní — spása ani blahobyť jinde nežli na té dráze, na jejímž ukazovateli třeptí se stará sice, ale jedině správná a jedině trvalý úspěch zaručující hesla : vzdělání, příčinnivost a poctivost!

